

Д. Забзалюк,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАНЬ ПРАВОВІДНОСИН ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО ІЗ ХРЕСТОНОСЦЯМИ В СЕРЕДИНІ XIII СТОЛІТТЯ

Протягом усього періоду існування Галицького та Волинського князівств, задовго до їх об'єднання в єдину державу, в місцевих князів відбувались симптоматичні контакти із хрестоносцями, які з кінця XI ст. стали ключовою військовою та політичною силою в Європі. Важливим із точки зору формування таких відносин став хрестоносний рух західноєвропейського лицарства XI–XIII ст. і можлива участь у ньому руських військових дружин. На нашу думку, більшою мірою він сприймався як паломництво, аніж як військова компанія зі звільнення Єрусалиму від невірних. Ігнорування русичами цієї місії можна пояснити не стільки неприйняттям самої ідеї хрестових походів, скільки складною зовнішньополітичною ситуацією на Русі та постійними внутрішніми міжусобицями.

Однак певні контакти із хрестоносцями були, особливо в період правління Данила Галицького, який активно використовував такі відносини для боротьби за владу. Правова складова таких відносин також існувала, адже на середину XIII ст. духовно-лицарські ордени, які відіграли вирішальну роль у хрестових походах, перетворилися на потужні державно-політичні утворення із чіткою ієрархією та політичними амбіціями. Таким фактично державним утворенням був Тевтонський орден, на який практично всім європейським монархіям загалом і Данилові Галицькому зокрема довелося серйозно зважати.

Мета даної статті полягає в дослідженні особливостей правовідносин між правителем Галицько-Волинської

держави Данилом Романовичем та хрестоносцями у 30–50-х рр. XIII ст. Дана мета дає підстави виокремити ряд завдань, зокрема таких: з'ясувати ідеологічне підґрунтя хрестоносного руху доби Середньовіччя; проаналізувати особливості державно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави в період правління Данила Галицького; з'ясувати головні чинники взаємовідносин із хрестоносцями загалом та духовно-лицарськими орденами зокрема.

Стан дослідження проблеми. Перші спроби наукового висвітлення періоду формування й розвитку Галицько-Волинської держави були окреслені у працях видатних українських істориків середини XIX – початку XX ст., до переліку яких можна віднести О. Андріяшева, М. Грушевського, М. Дашкевича, Д. Зубрицького, І. Шараневича та інших.

Окремі аспекти проблеми державно-політичного розвитку Волині й Галичини княжої доби, зокрема досліджуваної проблеми, висвітлювали українські діаспорні історики, такі як: П. Грицак, М. Ждан, М. Кордуба, Н. Полонська-Василенко, С. Томашівський та інші.

У радянській історіографії питання взаємовідносин галицько-волинських князів із хрестоносцями, а також сам хрестоносний рух висвітлювалися доволі однобоко. У цьому сенсі можна відзначити наукові розвідки М. Брайчевського, М. Заборова, Я. Ісаєвича, І. Крип'якевича, В. Матузової, В. Пашуто, Б. Рибаківа, К. Софроненка та інших.

Зарубіжна історіографія, в якій аналізується період існування на захід-

ноукраїнських землях у XII–XIV ст. незалежної держави, представлена переважно працями польських, німецьких та угорських істориків, зокрема А. Вількевич-Вавжиньчикової, Б. Влодарського, Л. Дроби, С. Кучинського, Е. Ледерер, Р. Роде, Р. Рьопеля, С. Смольки, М. Фонт та інших.

Сучасні дослідження, присвячені галицько-волинському періоду, представлені у працях відомих українських істориків та правників, серед яких О. Борисова, Л. Войтович, О. Головки, В. Гончаренко, Я. Дашкевич, В. Єрмолаєв, В. Ідзьо, О. Копиленко, М. Котляр, П. Кралюк, Н. Крестовська, В. Кульчицький, О. Купчинський, В. Макарчук, В. Мудревич, В. Тацій, І. Терлюк, Б. Тищик, А. Толочко та інші.

Виклад основних положень. Із середини XI ст. Католицька Церква поступово перетворюється на наймогутнішу організацію, яка, спираючись на величезні земельні і грошові ресурси, намагається утвердитись на чолі всього феодального суспільства. Будучи головним творцем ідеологічної й державно-правової доктрини, Церква починає усвідомлювати необхідність політичної згуртованості та об'єднання середньовічного феодального світу, втілюючи свій план створення теократичної феодальної держави на чолі з Папою.

У добу хрестових походів Церква виробляє нову форму організації, яка повинна була забезпечити успіх хрестоносного руху й затвердити власний авторитет та панування в Новому світі, – духовно-лицарські ордени, найбільш відомими з яких є Орден Госпітальєрів та Орден Тамплієрів, а дещо згодом – Тевтонський Орден.

В основі хрестових походів, які були «продуктом» католицької Європи, лежало три основні фактори: ідея визволення Гробу Господнього від невірних, християнське паломництво до святинь Палестини і Сирії, а також феномен священної війни, в якому було поєднано духовно-світоглядні й сакральні мотивації з військово-політичними ам-

біціями. У межах цих реалій сама ідея визволення християнських реліквій, оспіваних у Святому Письмі, була сприйнята на Русі як богоугодне діяння, оскільки вже з X ст. вони стали об'єктом для здійснення прощ.

Крім того, констатуємо, що сама ідея хрестоносного руху «відкрила й українські землі для гуманніших міжнародних відносин і зв'язків» [1, с. 19].

Більше того, взаємини українських володарів із Римською Церквою в XIII ст. були такими тісними, що визначали напрямок зовнішньої політики Української Держави упродовж XIII ст. [2, с. 7].

Свого найбільшого розквіту Галицько-Волинська держава досягла за правління князя Данила Романовича, з ім'ям якого пов'язані нове об'єднання Галичини та Волині, відновлення влади над Києвом, зовнішньополітичні відносини із сусідніми державами, релігійна унія з Католицькою Церквою, його коронація та боротьба із золотоординським нашествям.

Із початку свого правління Данило все частіше намагається встановити контакти із хрестоносцями, особливо з духовно-лицарськими орденами, які поступово перетворюються зі звичайних монашо-військових формувань на потужні державно-політичні об'єднання. До таких могутніх організацій слід віднести Орден Тамплієрів, Орден Госпітальєрів, Орден Меченосців та Тевтонський Орден.

Слід зазначити, що до кінця XII ст. духовно-лицарські ордени перетворились на могутню військово-політичну й економічну силу на Сході і на Заході. Так, наприклад, завдяки діяльності Ордену Тамплієрів в Європі сформувалася потужна банківська та фінансово-кредитна система. «Самі римські папи із задоволенням користувалися фінансовими послугами «бідних лицарів»: їм, як банкірам, доручали зберігати і виплачувати гроші, зібрані папськими агентами на потреби хрестових походів, давати в борг сеньйорам, які відправляються на Схід тощо» [3, с. 122].

Для належної організації власних структур духовно-лицарські ордени ро-

зробляли спеціальні устави, в яких чітко закріплювалась ієрархія ордену та відносини з іншими державними утвореннями. Такі устави мали колосальне значення з точки зору їх інноваційного змісту та впливу на розвиток церковного й канонічного права.

У 30-х рр. XIII ст. були випадки певних суперечностей Галицько-Волинської держави з духовно-лицарськими орденами за спірні території. Так, зокрема, в Галицько-Волинському літописі описується військова кампанія Данила Романовича, яку він розгорнув проти добжинських лицарів за спірні території. Ці хрестоносці були васалами князя Конрада Мазовецького, а після їх розгрому Данилом Романовичем поповнили ряди Тевтонського Ордену. У результаті успішної війни проти Добжинського Ордену 1238 р. до володіння Данила Романовича було повернено Дорогичин. Однак, на думку В. Пашуто, це був просто локальний конфлікт за спірні землі, який «не варто розглядати як якусь окрему війну» [4, с. 258].

Завдяки могутній військовій організації король Данило мав великий вплив на країни Західної Європи (Угорщину, Польщу, Чехію й Австрію), у зв'язку із чим міг на рівних проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн, у тому числі з Папою Інокентієм IV про хрестовий похід проти татар [5, с. 11]. Іншими словами, акцент хрестоносного руху поступово починає змінювати вектор: із Палестини він зміщується в бік боротьби проти язичників, еретиків та монголо-татар. Останні, до речі, у XIII ст. починають реально загрожувати безпеці всієї Європи.

У другій половині 40-х рр. XIII ст. залежність Данила від монголо-татарського панування стає нестерпною. Окрім того, Золота Орда починає становити цілком реальну загрозу, зокрема для більшості європейських держав, а також для європейського католицького світу в цілому. Чудово усвідомлюючи ситуацію, яка склалася, й будучи прекрасним політиком і дипломатом, Данило Романович у лютому 1246 р.

розпочинає перемовини з Папою Римським Інокентієм IV щодо організації спільного з європейськими монархіями хрестового походу проти монголо-татарського панування.

Саме загроза з боку монголо-татар змушувала Данила Галицького вдаватися до активних дій, як у плані зміцнення війська – князівської дружини та ополчення, будівництва нових міст-фортець, так і в напрямі пошуку впливових союзників із числа потужних європейських держав, насамперед Риму.

Загалом варто відзначити, що в середині XIII ст. відбулася нова корекція у відносинах між Руссю і папством, у ставленні давньоруської верхівки до хрестоносців, на що вплинули не лише поразки західного рицарства від руських володарів (Невська битва 1240 р., Льодове побоїще 1242 р.), а й вторгнення монголо-татарських полчищ у Східну Європу [6, с. 167-168].

І справді, постійні набіги монголо-татарських ханів на Східну Європу, реальна загроза монголо-татарської окупації Західної Європи, особливо після їх вторгнення до Польщі, змушували папську курію активно шукати шляхи виходу із кризової ситуації. Саме тому Рим почав активно співпрацювати з руськими князями як можливими союзниками в боротьбі проти агресорів. Проте не можна виключати й суто релігійний аспект таких контактів, який, як нам видається, мав набагато глибший зміст. Адже якщо вести мову про Галицько-Волинську державу, яка фактично була правонаступницею Київської Русі, то за успішних перемовин з її правителем та успішної місіонерської діяльності папських легатів це дозволило б схилити православних князів та православне духовенство в бік унії з Католицькою Церквою.

Саме «після звернення Папи Римського Інокентія IV до католицького світу про організацію хрестового походу проти татар у 1254 р. Русь-Україна офіційно вступила в Союз Католицьких держав» [7, с. 23], уклавши угоду з

Польським королівством та Тевтонським Орденом.

До речі, варто відзначити той факт, що за свідченням відомого історика даного періоду В. Ідзьо, «першими, хто мав допомогти Данилу в організації хрестового походу проти татар, мали бути тевтонці та госпітальєри, яких зобов'язав на це Папа Римський Інокентій» [2, с. 48]. Щоправда, детальної інформації про спільні військові дії Данила Галицького з лицарськими орденовими загонами практично немає.

Проте можна з упевненістю стверджувати, що правління Данила Галицького – це період входження Галицько-Волинського князівства до європейського союзу католицьких держав.

Відносини галицько-волинських князів із хрестоносцями склалися доволі неоднозначно. З одного боку, ставлення до них було доволі шанобливе, враховуючи їхню героїчну боротьбу з мусульманами у «Святій землі». З іншого боку, було присутнє певне побоювання, особливо враховуючи ту потужну військово-політичну силу, яку являли собою духовно-лицарські ордени впродовж XII–XIV ст. Не був винятком і Данило Галицький, котрий намагався у правовому полі заручитися підтримкою хрестоносців, як у боротьбі проти монголо-татарської агресії, так і в утвердженні власного авторитету всередині країни й на міжнародній арені. Це була стратегічна лінія зовнішньої політики Данила Галицького, спрямована на зміцнення своєї влади та визнання Галицько-Волинської держави провідними європейськими монархіями.

Окремо слід сказати про контакти з Римською Католицькою Церквою, заручившись підтримкою якої, Данило зміцнив свої позиції як верховного правителя Галицько-Волинського королівства. Варто відзначити його безпосередні контакти з орденами, коронацію 1253 р. у Дорогичині, а також намагання укласти церковну унію з Римом. Усі ці чинники засвідчують широке коло правовідносин, які були притаманні його

правлінню, особливо в аспекті зовнішньополітичної діяльності першого руського короля – Данила Галицького.

Ключові слова: Галицько-Волинська держава, Данило Галицький, Католицька Церква, Папа Римський, духовно-лицарський орден.

Статтю присвячено аналізу особливостей правовідносин правителя Галицько-Волинської держави Данила Романовича із хрестоносцями у 30–50-х рр. XIII ст. У статті досліджуються головні особливості державно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави в період правління Данила Галицького. Акцентується увага на характері взаємовідносин із Римом у контексті укладення церковної унії та організації хрестового походу союзу католицьких держав проти монголо-татарського нашествя, а також хрестоносцями в особі духовно-лицарських орденів в аспекті військового співробітництва.

Стаття посвячена аналізу особливостей правоотношений правителя Галицько-Волинського государства Данила Романовича с крестоносцами в 30–50-х гг. XIII в. В статье исследуются главные особенности государственно-политического развития Галицько-Волинского государства в период правления князя Данила Романовича. Акцентируется внимание на характере взаимоотношений с Римом в контексте принятия церковной унии и организации крестового похода союза католических государств против монголо-татарского нашествия, а также крестоносцами в лице духовно-рыцарских орденов в аспекте военного сотрудничества.

This article is sanctified to the analysis of features of legal relationships of ruler of the Galicia Volyn' state state Danylo Romanovich with crusaders in 30–50th XIII of century In the article the main features of state-political development of the Galychina-Volyn

state are investigated in the period of rule of Danylo Galytsky. Attention is accented on character of mutual relations with Rome in the context of conclusion of church union and organization of cross hike of union of the catholic states against a Gold horde invasion, and also by crusaders in the person of spiritually-knight's orders in the aspect of military collaboration.

Література

1. Релігія в житті українського народу // Збірник матеріалів Наукової Конференції у Рокка ді Папа (18-20 жовтня 1963 р.) / за ред. В. Янева. – Мюнхен – Рим – Париж, 1966. – 217 с.
 2. Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава у XIII столітті / В.С. Ідзьо. – Львів : Сполом, 2007. – 64 с.

3. Заборов М.А. Папство и крестовые походы / М.А. Заборов. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1960. – 262 с.
 4. Пашуто В.Т. Внешняя политика древней Руси / В.Т. Пашуто. – М. : Наука, 1968. – 472 с.
 5. Kunasiewicz S. Stanisława Kunasiewicza przewodnik po kościele Bożego Ciała oo. dominikanuw we Lwowie / S. Kunasiewicz. – Lwow : I. Związkowa Drukarnia, 1876. – 214 s.
 6. Котляр М.Ф. Запровадження християнства на Русі. Історичні нариси / М.Ф. Котляр, К.Ю. Гломозда, О.Б. Головка та ін. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
 7. Ідзьо В. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини у XIII–XIV століттях. – Наук.-попул. вид. / В. Ідзьо. – Сімик, 2012. – 60 с.

УДК 347.61 / .64(477) «18-19»

Т. Курило,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу Львівського державного університету внутрішніх справ

Г. Ліпак,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ШЛЮБУ ТА СПОСІБ ЙОГО УКЛАДЕННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Укладення шлюбу – це початок нової сім'ї. На сучасному етапі розвитку шлюбно-сімейних відносин здійснюється чимало нових, непритаманних для ментальності нашого народу, коректив. Багато людей все частіше надають перевагу жити разом без укладення шлюбу. Досить часто така демократизація подружнього життя породжує негативні наслідки, що в майбутньому можуть перетворитися у глобальну проблему. Тому сучасним науковцям та законодавцям необхідно звертатися до історичних джерел. Адже саме звідти варто черпати основи для зміцнення

сімейних відносин та вдосконалення сімейного законодавства України. Окремі аспекти історії розвитку сімейного законодавства на українських землях спостерігаємо у працях російських та українських дослідників: К.О. Неволіна, С.С. Дністрянського, К.П. Победоносцева, М.Ф. Владимирського-Буданова, О.І. Загоровського, К.Д. Кавеліна, А.П. Ткача, В.С. Кульчицького, Б.Й. Тищика та ін. Науковий внесок у історію дослідження шлюбно-сімейних норм у законодавстві Російської імперії здійснили В.С. Марчук, О.В. Клименко, А.Ю. Ко-